

RÁCZ ANDREA – SZOMBATHELYI SZILVIA

A magyar gyermekvédelmi rendszer

A gyermekvédelmi törvényt, az 1997. évi XXXI. törvényt a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról 1997. április 22-én fogadta el a magyar parlament. A gyermekek védelmére vonatkozó szabályozás alapja az Alkotmány, amely megteremti a gyermekek, a fiatalok és a családok védelmének általános kereteit. Az Alkotmány által meghatározott tág kereteket szűkíti le a Gyermek Jogairól szóló New Yorkban 1989. november 20-án elfogadott Egyezmény. Az Egyezményt Magyarországon az 1991. évi LXIV. törvény hirdette ki, az abban megfogalmazott gyermeki jogok a jelenlegi gyermekvédelmi szabályozás alapját képezik. Az Egyezmény a gyermek életkorából adódó társadalmi helyzetének szemszögéből fogalmazza meg a gyermekek speciális polgári, gazdasági, kulturális, szociális és politikai jogait, a gyermekek speciális védelmét a családban és a társadalomban (külön szabályozza az örökbefogadott gyermekek, a fogyatékos, és a kisebbséghez tartozók speciális igényeit), a rendkívüli helyzetekben alkalmazandó szabályokat (fegyveres konfliktus, menekült státusz), valamint a kijelöli a gyermekek jogainak védelmét felügyelő nemzetközi szervezeteket.

A gyermekvédelem szabályozásának első korszaka Magyarországon is a védelemre szoruló gyermekekről való gondoskodás biztosításához kötődik, bár a közösség ezt csak akkor tekintette feladatának, ha a rokonok vagy jótékonyági intézmények nem tudták felvállalni. A középkorban sorra alakultak az árvákat, öregeket, betegeket ellátó intézmények. Egy 1724-ben született királyi rendelet értelmében ez a községek feladata lett, a szegényekről való gondoskodással egyetemben; később a „községi törvényben” e kíváncsi ismét megerősítést nyert.

A 20. század fordulójára a magyarországi gyermekvédelem második korszakába érkezett, ami elsősorban az állami menhelyek megjelenésével függött össze. Az első szabályozás az 1898. évi 21. törvénycikkely volt, amely rendelkezett a hét éven aluli talált és hatóságilag elhagyottnak minősített gyermekek ellátási költségeinek állami fedezetéről. Ezt követte az 1901. évi 8. törvénycikk az állami gyermekmenhelyekről, az

1901. évi 21. törvénycikk a 7 éven felüli, közsegélyre szoruló gyermekek gondozásáról, és az ezek végrehajtását szabályozó 1/1903. BM rendelet. A szabályozás a gyermekmenhelyek alapítását, a nevelőszülői hálózat kiépítését, illetve a gondozás 15 éves korig történő kiterjesztését jelentette. A gyermekek jogi státusza a gyámság intézményén keresztül volt értelmezhető, az 1877. évi 20. törvénycikk alapján. A szabályozás koncepciója a vérszerinti család támogatását jelölte ki célul, ahonnan csak indokolt esetben lehetett kiemelni a gyermeket. Ezen felül kimondta, hogy az elhagyott gyermekekről az állam (és így a társadalom) köteles gondoskodni, őket védelembe venni, nevelésüket biztosítani. A magyar gyermekvédelem egy kifejezetten haladó szellemű törvényt köszönhet Széll Kálmánnak.

A harmincas évektől a gyermekvédelemben az egyházak mellett meghatározó módon tevékenykednek a társadalmi szervezetek és egyletek, amelyek a háború után az elárvult gyermekek támogatásában jutnak rövid ideig kiemelkedő szerephez.

A 45 után politikai környezet átalakította a gyermekvédelem koncepcióját, intézményrendszerét, fogalmait. Megszületett az intézeti gyámság fogalma, a Magyar Királyi Állami Gyermekmenhelyek elnevezést előbb az Állami Gyermekvédő Intézet, majd a Gyermek- és Ifjúságvédő Intézet váltotta fel. Az "elhagyott gyermek" kifejezés helyébe az "állami gondozott gyermek" elnevezés került. Alapvető különbséget jelentett a korábbi állapothoz képest, hogy a gyermekvédelem nem rendelkezett önálló törvénnyel, hanem fokozatosan a családjogi törvénybe kerültek bele a gyermekvédelmi gondoskodás keretjogszabályai, a részletes szabályozás pedig rendeleteken keresztül történt. Koncepcionális változások következtek be: az állami gondozást kiterjesztették 18 éves korig, az „atyai hatalom” megszűnt, helyette a „szülői felügyelet” fogalmát és értelmezését vezették be. A gyermek állami gondozásba vételénél nem az elhagyottság tényét vették figyelembe, hanem a veszélyeztetettség állapotát. A veszélyeztetett gyermekek problémájának kezelése hatósági feladattá vált. Nem került további fejlesztésre, és ezért lassan leépült a nevelőszülői rendszer. Ugyanakkor pozitívként említendő, hogy megjelent néhány olyan ellátás, amely támogatást nyújtott a családban nevelkedéshez.

A nyolcvanas években kezdődött el egy újabb koncepcionális átalakulás, amely a jelenlegi gyermekvédelmi törvény alapjait rakta el. Ez mindenekelőtt a családgondozás elvének érvényesítését, valamint a gyermekvédelem filozófiájának megváltozását jelenti, amely együtt járt az egyházak és a civil szervezetek bevonásával, az ellátási rendszer átalakításával, a prevenció szerepének megértésével. A jog területén pedig a gyermekvédelem önálló törvényi megjelenítését, ezáltal társadalmi szerepének elismerését, a társadalmi felelősségvállalás átértelmezését.

A hatályos szabályozás

A szabályozás a gyermek érdekeit és jogainak érvényesítését helyezi előtérbe, ennek megfelelően elsődleges a gyermek családban történő nevelkedésének biztosítása. A jogszabályban meghatározott ellátások igénybevétele általában önkéntes, csak meghatározott esetekben kötelezhető a gyermek szülője vagy más törvényes képviselője az ellátások igénybevételére. A gyermekek védelme során - nemhez, nemzethez, nemzetiséghez, etnikai csoporthoz való tartozás, lelkiismereti, vallási vagy politikai meggyőződés, származás, vagyoni helyzet, cselekvőképesség hiánya vagy korlátozottsága miatt, valamint a gyermekvédelmi gondoskodásba kerülés alapján - tilos bármilyen hátrányos megkülönböztetés.

A gyermekek védelme a gyermek családban történő nevelkedésének elősegítésére, veszélyeztetettségének megelőzésére és megszüntetésére, valamint a szülői vagy más hozzátartozói gondoskodásból kikerülő gyermek helyettesítő védelmének biztosítására irányuló tevékenység.

A gyermekek védelmét pénzübeli, természetbeni és személyes gondoskodást nyújtó gyermekjóléti alapellátások, illetve gyermekvédelmi szakellátások, valamint e törvényben meghatározott hatósági intézkedések biztosítják. A gyermekvédelmi rendszer működtetése állami és önkormányzati feladat.

Pénzbeli ellátások:

- a) a rendszeres gyermekvédelmi támogatás,
- b) a rendkívüli gyermekvédelmi támogatás,
- c) a gyermektartásdíj megelőlegezése,
- d) az otthonteremtési támogatás.

A személyes gondoskodás keretébe tartozó gyermekjóléti alapellátások:

- a) a gyermekjóléti szolgáltatás,
- b) a gyermekek napközbeni ellátása,
- c) a gyermekek átmeneti gondozása.

A személyes gondoskodás keretébe tartozó gyermekvédelmi szakellátások:

- a) az otthont nyújtó ellátás,
- b) az utógondozói ellátás,
- c) a területi gyermekvédelmi szakszolgáltatás.

A gyermekvédelmi gondoskodás keretébe tartozó hatósági intézkedések:

- a) a védelembe vétel,
- b) a családba fogadás,
- c) az ideiglenes hatályú elhelyezés,
- d) az átmeneti nevelésbe vétel,
- e) a tartós nevelésbe vétel,
- f) a nevelési felügyelet elrendelése,
- g) az utógondozás elrendelése,
- h) az utógondozói ellátás elrendelése.

Pénzbeli ellátások

A gyermekvédelmi törvény, illetve a települési önkormányzat rendeletében lehetőséget biztosít a jogosult gyermekek számára rendszeres gyermekvédelmi támogatás és

rendkívüli gyermekvédelmi támogatás folyósítására. A települési önkormányzat rendelet útján további pénzbeli ellátásokat folyósíthat.

A törvényben nevesített pénzbeli támogatások:

Rendszeres gyermekvédelmi támogatás (2001. január 1-től 2003. II. 14-ig kiegészítő családi pótlék)

Rendkívüli gyermekvédelmi támogatások

Gyermektartásdíj megelőlegezése

Otthonteremtési támogatás

A kiegészítő támogatások lényege, hogy megakadályozzák a gyermekek családból történő kiemelését a család anyagi helyzetére hivatkozva. A kiegészítő támogatások célja a gyermekek étkeztetési, lakhatási és tanulási lehetőségeinek biztosítása.

Rendszeres gyermekvédelmi támogatás

A települési önkormányzat képviselő-testülete a gyermeket rendszeres támogatásban részesíti, ha a gyermeket gondozó családban az egy főre jutó havi jövedelem összege nem haladja meg az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegét (a továbbiakban: az öregségi nyugdíj legkisebb összege), és a családban történő nevelkedés nem áll a gyermek érdekével ellentétben. A rendszeres támogatás havi összege - gyermekenként - 2003. évben 4600 forint. A 2003. évet követően a rendszeres támogatás összege megegyezik az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegének 22 százalékával.

A pénzbeli ellátások megállapítását nevelési-oktatási intézmény, gyámhatóság, továbbá más családvédelemmel foglalkozó intézmény, illetve természetes személy vagy a gyermekek érdekeinek védelmét ellátó társadalmi szervezet kezdeményezheti.

1. tábla

Rendszeres gyermekvédelmi támogatás (kiegészítő családi pótlék)

Év	Támogatásban részesítettek átlagos száma	Támogatásra felhasznált összeg (ezer Ft)	Egy főre jutó havi átlagos összeg (Ft)
1998	742 734	24 751 133	2 777
2001	780 296	39 265 808	4 193

Rendkívüli gyermekvédelmi támogatás

Ha a gyermeket gondozó család időszakosan létfenntartási gondokkal küzd, akkor a települési önkormányzat képviselő-testületének módja van a gyermeket a rendeletében meghatározott mértékű rendkívüli gyermekvédelmi támogatásban részesíteni. A törvény szerint azokat a gyermekek, illetve családokat kell ilyen módon alkalmankénti támogatásba részesíteni, akiknek az ellátásáról más módon nem lehet gondoskodni, illetve az alkalmanként jelentkező többletkiadások miatt anyagi segítségre szorulnak.

A rendkívüli gyermekvédelmi támogatás kialakításával a törvényhozó tovább erősítette a gyermekvédelmi rendszer alapelemét, a gyermek családban tartásának elvét, hiszen támogathatóvá vált:

- a szociális válsághelyzetben lévő várandós anya gyermeke megtartásának érdekében,
- a nevelésbe vett gyermekek családjukkal való kapcsolattartása,
- a gyermek családba való visszakerülésének elősegítése,
- betegség illetve iskoláztatás miatti többletkiadásokkal küzdő család.

2. tábla

Rendkívüli gyermekvédelmi támogatás

Év	Támogatásban részesítettek száma	Támogatásra felhasznált összeg (ezer Ft)	Egy főre jutó havi átlagos összeg (Ft)
----	----------------------------------	--	--

1998	389 639	2 245 140	5 763
2001	407 232	2 589 000	6 358

Gyermektartásdíj megelőlegezése

Ha a jogerős bírósági határozatban megjelölt gyermektartásdíj behajtása átmenetileg lehetetlen, és a gyermek számára a gondozó szülő vagy törvényes képviselő nem képes megfelelő tartást nyújtani, lehetőség van a gyermektartás megelőlegezésére, feltéve, hogy a gyermeket gondozó családban az egy főre jutó havi átlagjövedelem nem éri el az öregségi nyugdíj legkisebb összegének kétszeresét.

2001-ben 4403 esetben indult eljárás a gyermektartásdíj megelőlegezésére, ez 6574 gyermeket érintett összesen. Az esetek 44%-ban (1927 eset, 2950 érintett gyermek) találták indokoltnak a kifizetés megindítását. A megelőlegezések 6 %-ában (114 eset, 157 gyermek) 1 évre, 5 %-ában (99 eset, 139 gyermek) 2 évre, 75 %-ban (1447 eset, 2259 gyermek) 3 évre előre kapták meg a tartásdíjat, 14 %-ában (265 eset, 388 gyermek) ismételt igénylés történt. Megelőlegezésre 290 739 000 Ft-ot fizettek ki. Megszüntették a megelőlegezéseket 1546 esetben, ez 2189 gyermeket érintett. A folyósításokat felfüggesztették 359 esetben (505 gyermek).

Otthonteremtési támogatás

A gyermekvédelmi törvény értelmében az átmeneti vagy tartós nevelésből kikerült fiatal felnőtt számára lehetőség van otthonteremtési támogatást nyújtani, a célból, hogy megoldódjon lakáshoz jutása, illetve tartós lakhatása.

A szabályozás értelmében az otthonteremtési támogatásra jogosult az a fiatal felnőtt, akinek

a) legalább hároméves időtartamú folyamatos – gondozási helyén töltött – nevelésbe vétele a nagykorúvá válásával szűnt meg, és

b) készpénzének, biztosításra vagy más célból lekötött betétjének vagy ingatlan vagyonának értéke a nagykorúvá válásakor nem haladja meg az öregségi nyugdíj legkisebb összegének hatvanszorosát.

A támogatás felhasználható részben vagy egészben telek, lakhatásra alkalmas helyiség vásárlására, építésére, felújítására, bérleti jogviszony vásárlására, illetve bérleti díj kifizetésére, államilag támogatott lakásprogramban való részvételre, valamint otthonteremtést elősegítő hitelintézeti kölcsön egyösszegű törlesztésére. Indokolt esetben az otthonteremtési támogatás felhasználható a tartósan beteg vagy fogyatékos fiatal felnőtt megfelelő ellátását biztosító, a szociális törvény hatálya alá tartozó bentlakásos szociális intézménybe fizetendő egyszeri hozzájárulásra is. Az otthonteremtési támogatás megállapításával egyidejűleg bizonyos esetekben a területi gyermekvédelmi szakszolgálat utógondozója segíti a fiatalt az otthonteremtési támogatás céljának megvalósulásában az összeggel való elszámolásig, de legfeljebb egy évig segítséget nyújt.

Az otthonteremtési támogatás mértékét a folyamatos nevelésben eltöltött évek és a jogosult készpénz és ingatlan vagyonának együttes értéke alapján úgy kell megállapítani, hogy a vagyonnal nem rendelkező jogosult esetén érje el, a vagyonnal rendelkező jogosult esetén pedig a vagyonnal együtt érje el

- a)* a négy évnél rövidebb időtartamú nevelésbe vételnél az otthonteremtési támogatás megállapítása idején érvényes öregségi nyugdíj legkisebb összegének negyvenszeresét,
- b)* a négy évet meghaladó időtartamú nevelésbe vételnél az otthonteremtési támogatás megállapítása idején érvényes öregségi nyugdíj legkisebb összegének ötvenszeresét,
- c)* az öt évet meghaladó időtartamú nevelésbe vételnél az otthonteremtési támogatás megállapítása idején érvényes öregségi nyugdíj legkisebb összegének hatvanszorosát.

2001-ben otthonteremtési támogatást 574-en kérelmeztek, ebből 60-at utasítottak el, így 445 fiatal felnőtt jutott támogatáshoz, közülük 247-en 20 év alattiak. A támogatásként kifizetett összeg összesen 269 487 000 Ft.

Az otthonteremtési támogatással kapcsolatosan több szakmai probléma felmerült. Ezek közül az egyik legfontosabb az otthonteremtési támogatás összegére vonatkozik, hiszen a gondozásból kikerülő fiatalok nem rendelkeznek semmilyen lakhatási lehetőséggel, a törvény által előírt összeg azonban nem elegendő egy megfelelő minőségű lakhatás fedezésére. A másik azonban az egész gyermekvédelmi rendszert érintő kritika: a kikerülő fiatalok nem rendelkeznek megfelelő tudással az életvitel, gazdálkodás és az emberi kapcsolatok terén, így a kapott pénzt nem a célnak megfelelően használják fel. Az otthonteremtési támogatás tényleges eredménye éppen ezért a megelőző nevelés - gondozás illetve majd az azt követő utógondozás függvénye.

3. tábla

Otthonteremtési támogatás

Év	Támogatásban részesített fiatal felnőttek száma	Támogatásra kifizetett összeg (ezer Ft)
2000	353	211 626
2001	445	269 487

Természetben nyújtott ellátások

A települési önkormányzat képviselő-testületének döntése alapján mód van arra, hogy a rendszeres és a rendkívüli gyermekvédelmi támogatás természetbeni ellátás formájában jusson el a gyermekekhez. Ilyen támogatások az általános iskolás gyermekek tankönyv- és tanszerellátásának támogatása, a gyermekintézmények étkezési térítésének díjkedvezménye, tandíj, egészségügyi szolgáltatásért fizetendő térítési díj, illetve egyéb ellátás kifizetésének átvállalása. A természetbeni forma melletti érvként általában a célzottságot emlegetik, vagyis így ahhoz ér el a segély, aki ténylegesen jogosult rá. Ellenérvként fel szokás hozni, hogy sok település olyankor is ezt a megoldást választja, amikor indokolt lenne a pénzbeli segítség is. A másik érv a kliensek kiskorúsítására vonatkozik, mondván: az állam nem tekinti „felnőttnek” a családot, hiszen nem bízta rá a pénz felhasználását. A gazdálkodás és a pénzbeosztás elsajátítása a család működése szempontjából – és a következő generációk tekintetében is – alapvető, ezért ezt inkább családgondozással kell támogatni, nem pedig kivenni a család kezéből.

Alapellátások

A gyermekjóléti alapellátások célja

A gyermekjóléti alapellátás célja a gyermek és családja számára a lakóhelyükön olyan ellátások biztosítása, amelyek megakadályozzák a veszélyeztetettség kialakulását, segítik a kialakult veszélyeztetettség megszüntetését, támogatják a gyermek testi, értelmi, érzelmi és erkölcsi fejlődésének, jólétének, a családban történő nevelésének elősegítését. Az ellátások igénybevétele részben önkéntes. Az ellátások megszüntetése a megjelölt időtartam lejáratával illetve a jogosultsági feltételek megszűnésével következik be.

Gyermekjóléti szolgáltatás

A gyermekjóléti szolgáltatás olyan, a gyermek érdekeit védő speciális személyes szociális szolgáltatás, amely a szociális munka módszereinek és eszközeinek felhasználásával szolgálja a gyermek testi és lelki egészségének, családban történő nevelkedésének elősegítését, a gyermek veszélyeztetettségének megelőzését, a kialakult veszélyeztetettség megszüntetését, illetve a családjából kiemelt gyermek visszahelyezését. A szolgáltatás magába foglalja:

- a gyermeki jogokról és a gyermek fejlődését biztosító támogatásokról való tájékoztatás, a támogatásokhoz való hozzájutás segítését,
- a családtervezési, a pszichológiai, a nevelési, az egészségügyi, a mentálhigiénés és a káros szenvedélyek megelőzését célzó tanácsadás vagy az ehhez való hozzájutás megszervezését,
- a szociális válsághelyzetben lévő várandós anya segítségét, valamint a családok átmeneti otthonában igénybe vehető ellátáshoz való hozzájutás szervezését,
- szabadidős programok szervezését,
- hivatalos ügyek intézésének segítését.

A gyermekjóléti szolgáltatás feladata a gyermek veszélyeztetettségének megelőzése érdekében egyrészt olyan észlelő és jelzőrendszer működtetése, amely magába foglalja a

gyermek nevelésében, illetve gondozásában részt vevő intézményeket, esetleg hatóságokat, másrészt a veszélyeztetettséget előidéző okok feltárása és ezek megoldására javaslat készítése.

A gyermekjóléti szolgáltatás feladata a kialakult veszélyeztetettség megszüntetése érdekében:

- a gyermekkel és családjával végzett szociális munkával (a továbbiakban: családgondozás) a gyermek problémáinak rendezése, a családban jelentkező működési zavarok ellensúlyozása,
- a családi konfliktusok megoldásának elősegítése, különösen a válás, a gyermekelhelyezés és a kapcsolattartás esetében,
- az egészségügyi és a szociális ellátás – különösen a családsegítő szolgáltatás –, valamint a hatósági beavatkozás kezdeményezése,
- javaslat készítése a gyermek családjából történő kiemelésére, a leendő gondozási helyére, vagy jelenlegi gondozási helyének megváltoztatására.

A gyermekjóléti szolgáltatás feladata a családjából kiemelt gyermek visszahelyezése érdekében:

- a családgondozás biztosítása – az otthont nyújtó ellátást, illetve a területi gyermekvédelmi szakszolgáltatást végző intézménnyel együttműködve – a család gyermeknevelési körülményeinek megteremtéséhez, javításához, a szülő és a gyermek közötti kapcsolat helyreállításához,
- utógondozó szociális munka biztosítása – az otthont nyújtó ellátást, illetve a területi gyermekvédelmi szakszolgáltatást végző intézménnyel együttműködve – a gyermek családjába történő visszailleszkedéséhez.

Gyermekjóléti szolgálat

A gyermekjóléti szolgálat – összehangolva a gyermekeket ellátó egészségügyi és nevelési-oktatási intézményekkel, illetve szolgálatokkal – szervezési, szolgáltatási és gondozási feladatokat végez.

A gyermekjóléti szolgálat tevékenysége körében a gyermekvédelmi szolgáltatások körénél megfogalmazottakon túl beletartozik:

- a településen élő gyermekek szociális helyzetének, veszélyeztetettségének folyamatos követése,
- a veszélyeztetett, illetve védelembe vett gyermekek gondozásának-nevelésének követése és az ezzel kapcsolatos ügyintézés,
- a helyettes szülői hálózat kiépítése és működtetése,
- a nevelési-oktatási intézmény gyermekvédelmi feladatának segítése,
- felkérésre környezettanulmányt készítése,
- a települési önkormányzatnál új ellátások bevezetésének kezdeményezése,
- a területi gyermekvédelmi szakszolgálat felkérésének megfelelően vizsgálja és feltárja az örökbe fogadni szándékozók körülményeit,
- biztosítja a gyermekjogi képviselő munkavégzéséhez szükséges helyiségeket,
- részvétel a Kábítószerügyi Egyeztető Fórum munkájában.

A gyermekjóléti szolgáltatóknak kiemelkedő szerepük van a prevenció területén a gyermekvédelmi jelzőrendszer működtetésében, illetve koordinálásában. Maga a gyermekvédelmi észlelő és jelzőrendszer magába foglalja mindazokat az intézményeket, amelyekkel a gyermekek kapcsolatba kerülhetnek, akár közvetlenül, akár közvetve, a szüleik révén. Ennek megfelelően ide tartoznak az egészségügyi szolgáltatók (különösen: védőnő szolgálat, háziorvos illetve házi gyermekorvos), a személyes gondoskodást nyújtó szolgálatok (különösen: családsegítő központok), közoktatási intézmények, igazságszolgáltatási intézmények, rendőrség, menekülteket befogadó állomások, társadalmi szervezetek, egyházak, alapítványok.

A gyermekjóléti szolgálatokat a gyermekvédelmi törvény vezette be 1997-ben. 1999-ben 1601 gyermekjóléti szolgálat működött az országban, még további 1248 településen biztosítva az ellátást. 2000-re ez a szám 5 %-kal csökkent, ebben az évben 1525 település rendelkezett szolgálattal, és további 1304 település számára biztosított szolgáltatást. Az ország lefedettsége csaknem teljes (90%-os), ugyanakkor a

gyermekjóléti szolgálatok közel egynegyede „egyszemélyes”, vagyis az önkormányzat 1 fő személyzeti állomány (családgondozó) alkalmazásával biztosítja a szolgáltatást. Ez a körülmény a szakmaiság ellen hat, és a szolgáltatást biztosító szakembert is fokozottan kiszolgáltatottá teszi.

A gyermekjóléti szolgálatok jelenleg mintegy 3000 embert foglalkoztatnak országosan, kétharmadukat teljes munkaidőben. Az itt dolgozók 78%-a felsőfokú, 22%-a középfokú végzettséggel rendelkezik; a felsőfokú végzettséggel rendelkezők közül szakirányú képzettsége jelenleg 57%-nak van (a középfokú végzettséggel rendelkezők esetében ez az arány 44 %).

A gyermekjóléti szolgálatoknál családgondozói munkakörben alkalmazottak száma 1999-ben 1947, 2000-ben 1827 fő volt. 1999-ben egy családgondozó országos átlagban 81 gyermeket látott el, 2000-ben 85-öt. Ez kétszerese a jogszabályokban megszabott normatív maximumnak. Tegyük hozzá mindehhez, hogy a családgondozó feladatköréhez a gyermekek ellátásán túl további családgondozási és egyéb, a törvényben külön előírt feladatok is társulnak (esetmegbeszélések a jelzőrendszer tagjaival, elhelyezési és felülvizsgálati tárgyaláson való részvételek, stb.). Megállapítható, hogy a gyermekjóléti szolgálatok a szakmai feladatellátásban még kissé bizonytalanok; hogy kevés megfelelő szakképesítéssel rendelkező szakember dolgozik a szolgálatokban, ők viszont erősen leterheltek, többségükben többnyire súlyos, halmozottan jelentkező problémákat kezelnek. Ez kiderül a kezelt problémák arányaiból és számából. A kezelt problémák száma több mint kétszerese a gondozásba vont gyerekek számának.

Típusukat tekintve a kezelt problémák az utóbbi években stabilnak tűnő arányokat mutatnak. A szolgálatok által kezelt problémák leggyakoribb típusa az anyagi (28–29%), a gyermeknevelési (15–17%) és a szülők vagy a család életvitele miatti (12–14%) probléma. Magas a családi konfliktusok (11,5%), valamint a magatartás- és teljesítményzavar (9,2%) miatti problémakezelések aránya is.

A települési önkormányzatok pénzügyileg nem érdekeltek az alapszolgáltatáson túli speciális szolgáltatások fejlesztésében vagy az ilyen szolgáltatások civil szervezeteken keresztüli megvalósításának támogatásában. Márpedig a gyermekjóléti szolgálatok 94%-a önkormányzati fenntartású. Az iskolarendszerben működő, ún. gyermekvédelmi felelősök jelenleg nem integráns részei a gyermekjóléti szolgáltatásnak. Hiányzik az oktatási intézményekben folytatott, elsősorban iskolai szociális munka, így nem működhet hatékonyan a jelzőrendszer sem. Mindez viszont eleve meghatározhatja a veszélyeztetett, hátrányos helyzetű gyermekek iskolai, majd pedig társadalmi státuszát.

4. tábla

Gyermekjóléti szolgáltató tevékenység a kezelt probléma típusa szerint

Probléma típusa	Kezelt problémák száma	
	2000	2001
	évben	
Anyagi	102 370	116 857
Gyermeknevelési	60 775	71 455
Beilleszkedési nehézség	16 603	20 699
Magatartászavar	32 764	41 170
Családi konfliktus	40 895	46 889
Életviteli probléma	51 093	62 990
Szülői elhanyagolás	21 954	26 194
Családon belüli bántalmazás	4 857	5 932
Fogyatékoság, retardáció	8 972	9 882
Szenvedélybetegségek	15 258	16 973
Összesen	355 541	419 041

Gyermekek napközbeni ellátása

A gyermekek napközbeni ellátásaként a családban élő gyermekek életkorának megfelelő nappali felügyeletét, gondozását, nevelését, foglalkoztatását és étkeztetését kell megszervezni azon gyermekek számára, akiknek szülei, nevelői, gondozói

munkavégzésük, betegségük vagy egyéb ok miatt napközbeni ellátásukról nem tudnak gondoskodni.

A gyermekek napközbeni ellátása a gyermekek életkorának megfelelően megszervezhető:

- bölcsődében,
- hetes bölcsődében,
- családi napköziben,
- házi gyermekfelügyelet keretében,
- nyári napközis otthonban vagy napközis táborban,
- óvodában, iskolai napköziben.

A gyermekek napközbeni ellátásának minősül az iskolai napközis ellátásban nem részesülő, különösen a csellengő vagy egyéb okból veszélyeztetett tíz év feletti gyermekek számára nyújtott nappali felügyelet, foglalkoztatás - sport- és egyéb klubfoglalkozás, illetve játszótér, játéktár, játszóház keretében - és az étkeztetés biztosítása is, feltéve, ha a működtető rendelkezik az ehhez szükséges – a külön jogszabályban meghatározott – személyi és tárgyi feltételekkel.

Bölcsőde

A bölcsőde a családban nevelkedő 3 éven aluli gyermekek napközbeni ellátását, szakszerű gondozását és nevelését biztosító intézmény. Ha a gyermek a 3. évét betöltötte, de testi vagy szellemi fejlettségi szintje alapján még nem érett az óvodai nevelésre, a 4. évének betöltését követő augusztus 31-ig nevelhető és gondozható a bölcsődében.

A bölcsőde végezheti a fogyatékos gyermekek korai habilitációs és rehabilitációs célú nevelését és gondozását is. A bölcsődei ellátás keretében a szakértői és rehabilitációs bizottság szakvéleménye alapján a fogyatékos gyermek legfeljebb hatéves koráig fejlődését biztosító korai fejlesztésben és gondozásban, vagy fejlesztő felkészítésben vehet részt. A bölcsőde az alapellátáson túl szolgáltatásként speciális tanácsadással,

időszakos gyermekfelügyelettel, gyermekhotel működtetésével vagy más gyermeknevelést segítő szolgáltatásokkal segítheti a családokat. A bölcsődei ellátás megszűnik a bölcsődei nevelési év végén, ha a gyermek a 3. évét betöltötte, illetve a 4. évének betöltését követő augusztus 31-ig.

A 0-3 éves (fogyatékkal élő gyermekek esetében 0-6 éves) gyermekek napközbeni ellátásának tradicionális és sokáig egyetlen intézménye a bölcsőde volt. A magyar bölcsődei ellátás szakmai színvonala nemzetközileg is elismert. Jelenleg 8 regionális módszertani bölcsőde szervezi a terület számára a továbbképzéseket és tapasztalatcseréket. Bár néhány éve emelkedő tendenciát mutat a képesítés nélküli dolgozók aránya, a bölcsődékben foglalkoztatott gondozónők 91%-a szakképzett, és 20%-uk szakmai felsőfokú végzettséggel is rendelkezik. Mindezek ellenére igaz azonban az, hogy a bölcsődei módszertani feladatok finanszírozása nem megoldott.

A bölcsődék száma 1995 óta szinte folyamatosan csökken (ld. 5. tábla). 2000-ben 532 bölcsőde működött az országban, közel 25 ezer férőhellyel. A bölcsődék 28%-a Budapesten, 62%-a pedig a többi városban van, s csupán 10%-uk működik községekben. Itt is tapasztalható tehát, hogy a kisebb településeken kevésbé van, illetve nincs ilyen ellátás. A 10 ezernél kevesebb lakosú településeken (ez az ország településeinek 96 százalékát jelenti!) mindösszesen 95 bölcsőde működik 1933 férőhellyel.

A bölcsődékbe beíratott gyermekek száma 1998 és 2000 között 11%-kal csökkent. A 3 évesnél fiatalabb gyermekek 10%-a jár csak bölcsődébe. A bölcsődék kihasználtsága (a beíratott gyermekeknek a férőhelyek számához viszonyított aránya) így is folyamatosan 100% fölött van.

A bölcsődei férőhelyek száma 1990 és 1995 között drasztikusan (38%-kal) csökkent, 1995 és 2000 között további 120 intézményt zártak be. Ezzel szemben a fogyatkozó férőhelyek arányában nem épültek ki kellő mértékben a bölcsődei férőhelyeket kiváltó olyan új típusú ellátások, mint a családi napközi vagy a házi gyermekfelügyelet. Jelenleg

mindössze 38 családi napközi és egy tucat gyermekfelügyelet működik az országban, összesen néhány száz férőhellyel. A családi napközinek önálló állami támogatása (normatívája) nincs, az ellátást a szülők nem tudják megfizetni. Fejlesztésüket ugyanakkor indokolná, hogy sok nő számára munkalehetőséget teremthetnének, ugyancsak sok nő számára pedig a munkába állás lehetőségét. Összességében 2000-ben 5800 gyermek részesült a bölcsődei ellátás mellett valamilyen alternatív ellátási formában, 30%-kal többen, mint az ezt megelőző évben.

5. tábla

Bölcsődék adatai

	1995.	1996.	1997.	1998.	1999.	2000.	2001.
Működő bölcsődék száma	628	570	559	565	549	532	532
Ebből: Önkormányzati bölcsőde	585	529	524	530	520	502	506
Egyéb Bölcsőde	43	41	35	35	29	30	26
Működő férőhelyek száma (1000)	31,0	27,8	26,95	26,94	26,07	24,96	24,39
Ebből: Önkormányzati bölcsőde	29,5	26,5	25,8	25,8	25,16	23,98	23,56
Egyéb Bölcsőde	1,5	1,3	1,1	1,13	0,91	0,98	0,83
Beíratott gyermekek száma (1000)	37,7	31,8	30,7	33,21	31,98	29,5	28,98
Ebből: Önkormányzati bölcsőde	36,2	30,5	29,7	32,13	31,11	28,..	28,14
Egyéb Bölcsőde	1,5	1,3	1,0	1,08	0,87		0,84
Bölcsődék kihasználtsága a beíratott gyermekek %-ában	101,9	96,2	101,4	108,9	107,3	104,7	103,1
Ebből: Önkormányzati bölcsőde	102,8	97,0	102,2	110,0	107,9	105,4	103,7
Egyéb Bölcsőde	85,7	81,4	82,4				
Bölcsődék kihasználtsága a gondozott gyermekek %-ában	70,4	68,2	72,2	77,5	77,6	76,35	77,0
Ebből: Önkormányzati bölcsőde	71,0	68,8	72,2				77,3
Egyéb Bölcsőde	58,1	58,5	65,7				

Családi napközi

A családi napközi a családban nevelkedő, bölcsődei és óvodai ellátásban nem részesülő, vagy az iskolai oktatásban részt vevő gyermeknek az iskola nyitva tartási idején kívüli, valamint az iskolai napközit vagy tanulószobai ellátást igénybe nem vevő gyermekek számára családi környezetben kialakított nappali ellátás. A gyermekek számára életkoruknak megfelelő nappali felügyeletet, gondozást, nevelést, étkeztetést és foglalkoztatást nyújt. Vállalkozás keretében történő fenntartásánál egy vállalkozó 5 gyermeket fogadhat. A fogyatékos gyermekek számára sajátos szükségleteikhez igazodó ellátást kell nyújtani.

A családi napközik elsősorban olyan településeken jelentenek megoldást a gyermekek napközbeni elhelyezésére, ahol nem gazdaságos bölcsőde fenntartása. Bár jelentős a szolgáltatás iránti kereslet, jelenleg állami támogatás nélkül kell a vállalkozóknak működtetni a szolgáltatást, ezért nem tud az ellátás igazán elterjedni.

Házi gyermekfelügyelet

A házi gyermekfelügyelet keretében a gyermekek napközbeni ellátását a szülő vagy más törvényes képviselő otthonában gondozó biztosíthatja, ha a gyermek állandó vagy időszakos ellátása nappali intézményben nem biztosítható (pl. betegség miatt), és a szülő a gyermek napközbeni ellátását nem, vagy csak részben tudja megoldani. A házi gyermekfelügyelet a szülő munkarendjéhez igazodik. Az intézmény a gyermek életkorához, egészségi állapotához igazodó gondozást, felügyeletet biztosít, illetve segítséget nyújt az iskolai tanulmányok folytatásához, amennyiben a gyermek tanulmányait fogyatékosága vagy súlyos betegsége miatt magántanulóként folytatja.

Az egyéb (szintén a gyermekjóléti alapellátások körébe tartozó) új típusú ellátások és intézmények – különösen a speciális szükségletű, így például a fogyatékos, veszélyeztetett, vagy a (jellemzően 10 évesnél idősebb) csellengő gyermekek számára – országosan még nem igazán épültek ki. Tapasztalatok szerint a 10–12 év fölötti gyermekek már nem veszik igénybe az iskolai napközit, és a kellő felügyelet hiányából adódó veszélyeztetettségük szinte a település nagyságával arányosan nő. A fejlesztés ellen hat, hogy a bölcsődei normatíva kivételével más napközbeni ellátáshoz jelenleg nincs rendelve normatív állami hozzájárulás.

Gyermekek átmeneti gondozása

A gyermekek átmeneti gondozását biztosító szolgáltatások azt a célt szolgálják, hogy a gyermek lakóhelyén sikerüljön megoldást találni a felmerült problémára, krízishelyzetre, így a gyermek ne szakadjon ki a megszokott környezetéből. Ezek a teljes körű ellátások ideiglenes jellegűek, a gyermek törvényes képviselőjének kezdeményezésére vagy az ő bejegyzésével vehetők igénybe. Maximális időtartamuk 12 hónap.

A gyermekek átmeneti gondozása keretében speciális szolgáltatást és éjszakai bentlakást kell tudni biztosítani olyan gyermekek számára, akik lakóhelyükről önkényesen távoztak, és így ellátás és felügyelet nélkül maradnának, valamint azoknak a gyermekeknek, akiket szüleik – nehéz élethelyzetbe kerülvén – időlegesen nem tudnak gondozni, de gyermekvédelmi gondoskodásba vételük nem indokolt. A gyermekek átmeneti gondozására a törvény három formát nevesít:

- helyettes szülő
- gyermekek átmeneti otthona
- családok átmeneti otthona

Helyettes szülő

A helyettes szülő a családban élő gyermek átmeneti gondozását – a működtető által készített egyéni gondozási-nevelési terv alapján – saját háztartásában biztosítja. A helyettes szülői ellátás célja a szülő és a gyermek kapcsolatának megőrzése azokban az esetekben, amikor a szülő nem képes a szülői feladatokat ellátni. A helyettes szülői

ellátás (mint szolgáltatás) még kevésbé ismert, és az önkormányzatok számára előzmény nélküli. A hálózat kialakulását nagyban segítheti az azt támogató tanácsadó szolgálat szakmai erősítése.

Gyermekek átmeneti otthona

A gyermekek átmeneti otthonában az a családban élő gyermek helyezhető el, aki átmenetileg ellátás és felügyelet nélkül marad, vagy elhelyezés hiányában ezek nélkül maradna, valamint akinek ellátása a család életvezetési nehézségei miatt veszélyeztetett. A gyermekek átmeneti otthona segítséget nyújt – a gyermekjóléti szolgálattal együttműködve – a gyermek családjába történő visszatéréséhez.

A gyermekek átmeneti otthona legalább tizenkettő, de legfeljebb negyven gyermek teljes körű ellátását biztosítja. Az átmeneti lakáson olyan otthon, amely legfeljebb tizenkettő gyermek átmeneti gondozását biztosítja önálló lakásban, családi körülmények között. A gyermekek átmeneti otthona önálló helyettes szülőt vagy helyettes szülői hálózatot működtethet és ebben az esetben ellátja az ezzel kapcsolatos feladatokat. Az átmeneti otthon által foglalkoztatott helyettes szülők az átmeneti otthoni férőhely felének megfelelő létszámú gyermek teljes körű ellátását biztosíthatják.

Családok átmeneti otthona

A családok átmeneti otthona az otthontalanná vált szülő kérelmére biztosítja a gyermek és szülője együttes elhelyezését, ellátását, befogadja a válsághelyzetben lévő bántalmazott vagy várandós anyákat, illetve a szülészetről kikerülő anyát és gyermekét, segítséget nyújt a szülőnek gyermeke teljes körű ellátásához, gondozásához, neveléséhez, a szülőknek az ellátás mellett jogi, pszichológiai és mentálhigiénés segítséget nyújt, közreműködik – a gyermekjóléti szolgálattal együttműködve – az átmeneti gondozást szükségessé tevő okok megszüntetésében, a család helyzetének rendezésében, otthontalanságának megszüntetésében.

A családok átmeneti otthonainak száma a KSH adatai szerint 2001-ben 39 volt, néhány megye kivételével valamennyiben működik ilyen intézmény. A férőhelyekre vonatkozó

adatok nem egyértelműek, 1000 és 1800 közöttire becsülik az elhelyezhető személyek számát (attól függően, hogy hány tagúak az elhelyezendő családok). Az igénybevétel okai között leggyakoribb a lakhatás (sokszor: az albérlet) váratlan felmondása, elvesztése, vagy szociális krízishelyzet, hajléktalanság. Gyakori a bántalmazás, erőszak, családi, rokoni viszály elől való menekülés (többnyire anyáról és gyermekéről van szó). Az ellátás – a pillanatnyi helyzet megoldásán túl – akkor tud eredményes lenni, ha az egyéb körülmények rendezésével egyidejűleg megoldható a család lakhatási gondja is. Ezt azonban nehezíti a helyzet fogságából kiszabadulást jelentő olcsó bérű lakások hiánya, holott – a lakhatás megőrzésének támogatásával karöltve – ez lenne egyben a prevenció alapeleme is.

A gyermekek átmeneti gondozásának intézményhálózata kiépületlen. Feltételezhető, hogy az átmeneti gondozás intézményeinek hiánya okozza az egyéb – gyermekotthoni, más bentlakásos – intézményekben történő magas ideiglenes elhelyezési arányt (1999-ben 978 fős növekedés volt tapasztalható az előző évihez képest – összesen 2698 gyermekotthoni ideiglenes hatályú elhelyezés történt).

6. tábla

Gyermekjóléti intézmények száma

Év	Gyermekjóléti szolgálatok	Bölcsődék	Családi napközik	Házi gyermek-felü gyeletek	Gyermekek átmeneti gondozása		
					Helyettes szülők	Gyermekek átmeneti otthonai	Családok átmeneti otthonai
					száma		
2000	1 524	492	31	12	142	22	34
2001	1 497	535	34	20	173	24	39

Gyermekvédelmi szakellátás

A gyermekvédelmi rendszer kettős funkciót tölt be: egyrészt az önkormányzatok által biztosítandó gyermekjóléti alapellátásokon keresztül segíti a gyermek családban történő nevelkedését, a veszélyeztető élethelyzetek elhárítását, kezelését, másrészt a családjukban valamilyen ok miatt nem nevelhető gyermekek számára biztosít – a gyermekvédelmi szakellátásokon keresztül – olyan családpótló, a családi modellhez közelítő ellátást, amely garanciát nyújt a gyermek életkorának megfelelő nevelkedésére és társadalmi integrációjának megalapozására.

A gyermekek védelméről és gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény VII. fejezete szerint a gyermekvédelmi szakellátás keretében kell biztosítani az ideiglenes hatállyal elhelyezett, az átmeneti és a tartós nevelésbe vett gyermek otthont nyújtó ellátását, a fiatal felnőtt további utógondozói ellátását, valamint a szakellátást más okból igénybe vevő gyermek teljes körű ellátását.

Otthont nyújtó ellátás

Otthont nyújtó ellátás keretében kell az ideiglenes hatállyal elhelyezett, az átmeneti és a tartós nevelésbe vett gyermek számára biztosítani teljes körű ellátást, a családi környezetbe történő visszahelyezését előkészítő, családi kapcsolatok ápolását segítő családgyondozást, vagy ha ez nem lehetséges, örökbefogadásának elősegítését, valamint a családjába történő reintegrációjához, önálló életének megkezdéséhez szükséges utógondozást.

Otthont nyújtó ellátás keretében különleges ellátást kell biztosítani a tartósan beteg, illetve fogyatékos, a kora miatt különleges ellátást igénylő 3 év alatti gyermek számára. Speciális ellátást kell biztosítani a súlyos pszichés vagy disszociális tüneteket mutató, valamint a pszichoaktív szerekkel küzdő gyermekek számára. Az utógondozás keretében lakhatást és szükség esetén további ellátást kell biztosítani azon átmeneti vagy tartós nevelésből kikerült fiatal felnőttnek, akinek utógondozói ellátását a gyámhivatal elrendelte. Otthont nyújtó ellátást nevelőszülő, gyermekotthon vagy a szociális törvény

hatálya alá tartozó fogyatékosok vagy pszichiátriai betegek otthona nyújthat, a területi gyermekvédelmi szolgálat támogatásával, családgondozással, a gyermek törvényes képviselőjének ellátásával.

A gondozás és nevelés célja, hogy a gyermek korának és képességének megfelelően fejlődjen, személyisége kibontakozzon. Ennek érdekében a szakemberek együttműködésével készül el az egyéni gondozási-nevelési program. A gyermek nevelése során figyelemmel kell lenni a gyermek és a szülő véleményére. A program keretében az ellátást nyújtónak gondoskodnia kell a gyermek egészségügyi ellátásáról, személyisége korrekciójáról, a szükséges terápiáról, a gyermek gyógypedagógiai ellátásáról, oktatásáról, szakképzéséről, szabadidejének hasznos eltöltéséről.

A nevelésbe vett gyermek és családja közötti kapcsolat ápolását, a családnak a gyermek visszafogadására alkalmassá tétele érdekében családgondozást kell végezni. A nevelésbe vétel megszűnését követően a gyermek, fiatal felnőtt családjába való sikeres visszailleszkedését, önálló életének megkezdését utógondozás keretében kell elősegíteni.

Utógondozói ellátás

A gyámhivatal által elrendelt utógondozói ellátás keretében a fiatal felnőtt számára szükség esetén teljes körű ellátást, az önálló élet megkezdéséhez szükséges tanácsadást, a társadalomba való beilleszkedés érdekében segítségnyújtást kell biztosítani.

Nevelőszülő

A nevelőszülő a saját háztartásában nyújt teljes körű ellátást az ideiglenes hatállyal elhelyezett, az átmeneti és a tartós nevelésbe vett gyermeknek, valamint az utógondozói ellátásban részesülő fiatal felnőttnek. Elősegíti a gyermek testi, értelmi, érzelmi és erkölcsi fejlődését, személyisége kibontakozását, vér szerinti családjába való

visszakerülését, felkészíti a gyermeket az önálló életvezetésre, személyes ügyeinek intézésére. A nevelőszülő a gyámhivatal kirendelése alapján gyámi feladatokat lát el.

A nevelőszülői gondoskodásnak két formája alakult ki, a nevelőszülői és a hivatásos nevelőszülői tevékenység. A nevelőszülő mindkét formában arra vállal kötelezettséget, hogy a gyermeket saját háztartásában neveli, gondozza, fejlődéséért mindent megtesz. A hagyományos nevelőszülő tevékenysége ellátásáért fizetésben nem részesül.

Gyermekek otthon

A gyermekotthon otthont nyújtó ellátást biztosít az ideiglenes hatállyal elhelyezett, az átmeneti és a tartós nevelésbe vett gyermek számára, utógondozói ellátást biztosít a fiatal felnőtt számára, szükség esetén külső férőhelyeket működtet. A gyermekotthoni elhelyezés célja, hogy a gondozott gyermek és a fiatal felnőtt számára otthont nyújtó ellátást biztosítson, ennek része a teljes körű ellátás, családgondozás és az utógondozás. A gyermekotthon legalább 12, de legfeljebb 40 – önálló egységben elhelyezett – gyermek otthont nyújtó ellátását biztosítja.

A gyermekotthon típusai:

- A lakásotthon olyan gyermekotthon, amely legfeljebb 12 gyermek otthont nyújtó ellátását biztosítja önálló lakásban vagy családi házban, családias környezetben.
- A speciális gyermekotthon a tartósan beteg, fogyatékos, kora miatt különös ellátást igénylő gyermek, súlyos pszichés vagy disszociális tüneteket mutató, illetve pszichoaktív szerekkel küzdő gyermek speciális ellátását, gondozását, rehabilitációját és rehabilitációját biztosítja.
- Utógondozói otthonként működik a gyermekotthon, ha kizárólag a fiatal felnőttek teljes körű utógondozói ellátását biztosítja.
- A speciális gyermekotthon vizsgálóotthonként is működhet, ha a speciális szükségletű gyermek vizsgálatát végzi bentlakásos ellátás formájában.

A gyermekotthon a családi nevelés kiegészítésén kívül a gondozott gyermekek és fiatalok támogató közösségét biztosítja, szükség esetén teljesíti az egyéni korrekciós

nevelésük feltételeit. Céljai elérése érdekében a gyermekotthon esetkezelő, gondozási, nevelési, rekreációs, egészségügyi és étkeztetési szolgáltatásokat nyújt, napi gyakorlatot kialakítva. Kiterjedt kapcsolathálót működtet a gyermekjóléti és gyermekvédelmi hálózatban dolgozó szakemberekkel, együttműködik oktatási intézményekkel, munkahelyekkel, a gondozásba bevont egyéb szervezetekkel. A gyermekotthon a gyermek és a fiatal szocializációját a vér szerinti család értékeinek figyelembevételével tudja segíteni, alkalmazkodva a gyermek és a fiatal szükségleteihez. A gyermekotthon széles korhatárú és heterogén nemi összetételű a különböző korú és nemű gyermekek és fiatalok harmonikus együttélése érdekében. A gyermekotthon a lakókörnyezetbe illeszkedik, kis létszámú és családias nevelésre, közösségre épül, felkészítve az önálló életre, társadalomba való beilleszkedésre.

Területi gyermekvédelmi szakszolgáltatás

A gyermekvédelmi szakszolgáltatás feladatai:

- javaslatot készít a gyámhivatal felkérésére a gondozási hely meghatározásához, ennek során elvégzi a gyermek személyiségvizsgálatát, beszerzi a szükséges szakvéleményeket, összehívja az elhelyezési értekezletet; a gyámhivatal részére megküldi a javaslatot;
- javaslatot tesz a gondozási hely megváltoztatására, amennyiben megváltoztak a döntés idején fennálló körülmények vagy a gyermek érdekében ez más okból indokolt;
- a gyámhivatal megkeresésére egyéni elhelyezési tervet készít, és ennek elkészítésére a szakszolgálat értekezletet hív össze;
- az ideiglenes elhelyezési feladatot ellátók kijelölése;
- a nevelőszülői hálózat működtetése;
- az örökbeadás szakmai előkészítése; az egyéni gondozási-nevelési terv elkészítése az általa működtetett nevelőszülői hálózatonál, illetve a más bentlakásos intézményben elhelyezett átmeneti vagy tartós nevelésbe vett gyermek esetében;
- szakmai segítség, ellenőrzés és tájékoztatás, gyámi-gondozási tanácsadás;

- családgondozás amennyiben a gondozott gyermek gondozási helye nem a gyermekotthonban illetve nem nevelőszülőnél van;
- utógondozás a gyámhivatal kirendelése alapján illetve lakhatás biztosítása külső férőhelyen az utógondozói ellátásban részesülő fiatal felnőtt számára;
- szaktanácsadás;
- nyilvántartások vezetése;
- működteti a hivatali időn túl működő ügyeleti szolgálatot;
- befogadó gyermekotthon működtetése.

7. tábla

Gyermekotthonokban és nevelőszülői hálózatokban elhelyezett gyermekek száma 2001-ben

Gondozás helye	Ideiglenes hatállyal elhelyezett	Átmeneti nevelt	Tartósan nevelt	Intézeti elhelyezett	Utógondozói ellátásban részesülő	Átmeneti gondozott	Összesen	Ebből leány
Általános gyermekotthon	498	3240	306	14	641	70	4769	2041
Lakásotthon	91	2236	257	16	565	–	3165	1367
Speciális gyermekotthon	39	294	52	1	39	–	425	168
Általános iskola, diákotthon és gyermekotthon	18	1187	189	25	209	8	1636	642
Utógondozó otthon	1	13	–	–	400	–	414	171
Egyéb otthon	–	–	–	–	72	–	72	36
Gyermekotthonok összesen	647	6970	804	56	1926	78	10481	4425
Hivatásos nevelőszülő	27	1345	262	–	287	–	1921	957
Hagyományos nevelőszülő	210	5468	1084	2	1478	–	8242	4045
Nevelőszülői hálózat összesen	237	6813	1346	2	1765	–	10163	5002
Mindösszesen	884	13783	2150	58	3691	78	20644	9427

A gyermekvédelmi gondoskodásban részesülő gyermekek és fiatal felnőttek száma az utóbbi években 20 000 fő körül ingadozott, míg 1999-ben 19 887-en voltak a gyermekotthonokban és nevelőszülőnél, számuk 2000-ben 20 008-ra, 2001-ben 20 644-re emelkedett. Legnagyobb részük átmeneti és tartósan nevelt, ezek aránya 2001-ben 77,2% volt, az összlétszám közel ötöde utógondozói ellátásban részesülő. A nevelőszülőkhöz kihelyezett gyermekek aránya 1999-től ugyancsak kismértékű növekedést mutat, 47,6%-ról arányuk 49,2%-ra nőtt.

2001-ben együttesen 20 644 gyermek és fiatal felnőtt részesült gyermekvédelmi gondoskodásban. 2001-ben 81,8%-uk 0-17 éves, ezen belül a 15-17 éves korcsoportba tartozók aránya a legmagasabb. A gyermekvédelmi gondoskodásban részesülők 54%-a fiú.

2001-ben a gyermekotthon típusa szerint a gyermekotthoni férőhelyek számát tekintve elmondható, hogy összesen 11 849 férőhely biztosított, ennek 46%-a gyermekotthoni, 29%-a lakásotthoni, 16%-a általános iskolai, diákotthoni és gyermekotthoni férőhely. Az utógondozói otthon férőhelyeinek száma 545, mely a teljes férőhelyek mindösszesen 4,5%-a. Speciális gyermekotthonban 430 gyermek speciális szükségleteit tudják biztosítani. A gyermekotthoni férőhelyek 22%-a a fővárosban található, a legtöbb férőhely Közép-Magyarországon biztosított 3204 férőhellyel, a legkevesebb a Nyugat-Dunántúlon (1103 férőhely, a gyermekotthoni engedélyezett férőhelyek 9,3%-a). Megyei bontásban vizsgálva a legtöbb gyermekotthoni férőhely a Dél-Dunántúli régió Heves megyéjében (254 férőhely) található, a legkevesebb férőhely szintén ezen régióban biztosított, Borsod – Abaúj – Zemplén megyében (945 férőhely).

2001-ben a gyermekotthonban elhelyezett gyermekek száma (fiatal felnőttek nélkül) 10 481 volt, közülük 4769 gyermek általános gyermekotthonban került elhelyezésre (45,5%), 30%-uk lakásotthonban, 425 gyermek speciális gyermekotthonban, 414 fő utógondozói otthonban. Tárgyévben a gyermekvédelmi gondoskodásba részesülő gyermekek 26%-a fogyatékkal élő gyermek, a tanulásban akadályozott és értelmileg akadályozott gyermekek száma 2543 fő.

2001. év folyamán gyermekotthonban és nevelőszülőkhöz helyezett gyermekek és fiatal felnőttek száma 7797 fő, ebből 4264 fiú, 84%-ik kiskorú (0-17 éves). 2001-ben 5646 fő került gyermekotthonba, a bekerültek 88%-a kiskorú, az összes bekerült gyermek és fiatal felnőtt 40,7%-a ideiglenes hatállyal elhelyezett, 40,2%-a átmeneti nevelésbe vett.

A nevelőszülőkhöz került gyermekek száma 2001-ben 2151 fő, 74%-uk kiskorú. A nevelőszülőkhöz került gyermekek közül 389 gyermek ideiglenes hatállyal elhelyezett, 1093 gyermek és fiatal felnőtt átmeneti és 116 fő tartósan nevelt. Utógondozói ellátásban részesülő nevelőszülőknél elhelyezett fiatal felnőttek száma 2001-ben 551 fő.

A nevelőszülők száma 1990-től folyamatos csökkenést mutat, 1990-ben 5373 nevelőszülő működött, 93,4%-uk hagyományos, 6,6%-uk hivatásos nevelőszülő. 2001-ben 4953 fő a nevelőszülők száma, 91,7%-uk hagyományos nevelőszülő. 1990-ben a nevelőszülők 64,9%-a egy, 21,1%-a kettő, 13,9%-a három vagy annál több gyermeket nevelt. 2001-ben 48%-uk egy, 22,2%-uk kettő, 12,8%-uk három, 10,4%-uk 4-5 gyermeket nevelt, 3,9%-uk pedig 6 vagy több gyermek ellátását és nevelését biztosította saját otthonában. A 6 vagy annál több gyermeket nevelő nevelőszülők aránya 1995-2001 között 1,9%-kal nőtt, 2001-ben 192 nevelőszülő nevelt 6 vagy annál több gyermeket. A nevelőszülői hálózat Észak-Alföldön és Közép-Magyarországon a legkiterjedtebb, 1181, illetve 1106 nevelőszülő működésével. Legkevésbé kiterjedt nevelőszülői hálózat Közép- és Nyugat-Dunántúlon található, a két régióban együttesen 671 nevelőszülő nevel gyermekvédelmi gondoskodás alatt álló gyermeket és fiatal felnőttet.

Összegzés

A gyermekekkel kapcsolatos hazai szabályozásban fő változást hozott az 1991-ben kihirdetett, a gyermekek jogairól szóló ENSZ Egyezmény. A Gyermekvédelmi törvény a nemzetközi szabványoknak megfelelően szabályozta az önkormányzatok és az állam gyermekjóléti és gyermekvédelmi feladatait, új ellátási feladatokat megállapítva,

megerősítve a prevenciós intézkedéseket, középpontba helyezve a családot. Fontos feladat a gyermekek családban való nevelkedésének lehetőségét, esélyeit szolgáló intézkedések bővítése, erősítése, a gyermekotthonok családi intézménnyé történő alakítása, valamint az intézményből kikerülők integrációs esélyeinek növelése, a nem-állami fenntartók szerepének erősítése.

Mind az alap-, mind a szakellátás számára fontos kihívást jelent a 14–18 éves korosztály beilleszkedési, magatartási, szocializációs problémáinak a kezelése. A jelenlegi gyermekvédelmi rendszerben nincs biztosítva ezen korosztály számára a megfelelő szolgáltatásokkal támogatott háttér. A mind magasabb életkorban való bekerülés növekvő aránya esetén valószínű, hogy a saját családban hosszú időn keresztül megoldatlanok maradtak a problémák, ami ronthatja a gyermekvédelmi ellátások hatékonyságát is.

A gyermekvédelmi szakellátás egyik hatékonyabb formája a nevelőszülői ellátás. A nevelőszülőknél elhelyezett gyermekek száma 1995-től lassan, de folyamatosan növekszik. Fontos fejlesztési irány a nevelőszülői hálózat fejlesztése, különös tekintettel a hivatásos nevelőszülői ellátásokra a magasabb életkorban bekerülő, különféle problémákkal küzdő, különleges ellátási szükséglettel rendelkező gyermekek elhelyezése érdekében. Szintén fontos feladatot jelent speciális gyermekotthoni hálózat kialakítása megyei és országos szinten a speciális szükségletű, a súlyos magatartási problémákkal küzdő, disszociális tüneteket mutató, pszichés zavarokkal vagy pszichoaktív szerekkel küzdő gyermekek számára. Elkezdődött a nagy létszámú gyermekotthonok lakásotthonná alakulása, azon gyermekek elhelyezésére, akik nem helyezhetők nevelőszülőhöz, illetve nem igényelnek speciális ellátást.

Az utógondozói ellátást igénybe vevő korábbi gondozottak száma évek óta folyamatos emelkedést mutat, számuk 28%-kal nőtt 1996-hoz képest. A gyermekvédelmi rendszerben maradásnak oka lehet, hogy a fiatal egyre későbbi életkorban válik alkalmassá az önálló életre, illetve az intézményfenntartó finanszírozási helyzetéből is adódhat a 18 év felettiek magas aránya, mivel az utógondozói ellátás normatív

támogatása azonos az otthon nyújtó szakellátásokéval, holott az utógondozói ellátás költségei alacsonyabbak.

Problémát jelent a kikerülő fiatalok lakhatásának megoldása, a társadalmi integráció másik fontos alapfeltétele, a munkavállalás és elhelyezkedés. Fontos feladat megtalálni azokat az alternatív képzési lehetőségeket, melyek a kikerülő fiatalokat kedvező munkaerő-piaci pozícióhoz segítik, ezzel az utógondozói ellátás hatékony eszközzé válhat, nem csak meghosszabbítva a kikerülés idejét.